

Кирилюк А. О.

*аспірант кафедри політичної економії
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця*

Каркальова П. І.

*аспірант кафедри політичної економії
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця*

Kyryliuk A. O.

*Postgraduate Student of Political Economy Department
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics*

Karkaliova P. I.

*Postgraduate Student of Political Economy Department
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics*

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА РОЗВИТКУ АНТИМОНОПОЛЬНИХ САМОРЕГУЛЮЮЧИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

STATE SUPPORT OF ANTITRUST SELF-REGULATING ORGANISATIONS

Анотація. У роботі розглянуто основи функціонування саморегулюючих організацій та причини їх виникнення на ринку. Спираючись на ступінь впливу саморегулюючих організацій на ринок, визначено види співпраці органів державної влади з саморегулюючими організаціями. Розглянуто переваги функціонування саморегулюючих організацій у антимонопольному регулюванні над державними антимонопольними органами, а також певні обмеження функціонування таких організацій на ринку. Базуючись на повноваженнях саморегулюючих організацій, визначено основні інструменти, якими саморегулюючі організації можуть впливати на ринок для покращання його функціонування. Багатофункціональність саморегулюючих організацій та переваги їх функціонування на ринку, обумовлюють доцільність державної підтримки та розвитку таких організацій.

Ключові слова: антимонопольна політика, антимонопольне регулювання, інструменти антимонопольного регулювання, саморегулювання, саморегулюючі організації.

Вступ та постановка проблеми. Антимонопольне регулювання є важливою складовою державного регулювання, що забезпечує розвиток ринкових відносин, запобігає розвитку монополізму та сприяє розвитку конкурентного середовища країни.

Не функціонуючи безпосередньо на ринку, держава не завжди в змозі відповідно реагувати на реалії різних ринків та влучно використовувати весь наявний інструментарій. Рішенням даного питання може бути самоорганізація ринку та його саморегулювання, якому притаманні власні інструменти впливу на ринки.

Зазвичай прийнято вважати, що регулювання передбачає певне обмеження щодо діяльності фірм з боку держави. Проте у багатьох випадках фірми можуть власноруч обмежувати свою поведінку, такі фірми називаються саморегулюючими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням саморегулюючих організацій у антимонопольному регулюванні займалися багато вчених: Глаз К. [1], Валентайн Д. [2], Хемпфіл Т. [3], Філатова Н. [4], Штобер Р. [5], Кастро Д. [6], Сміт Ф. [7], Мелвені О. [8], Сулакшін С. [9], Фонарева Н. [9], Доржиев Б. [10], Зозулич М. [11], проте спостерігається доволі низька практика саморегулювання конкуренції у багатьох країнах світу взагалі та Україні зокрема.

Метою даної роботи є узагальнення теоретичних основ функціонування саморегулюючих організацій, визначення шляхів формування та розвитку інституту

антимонопольного саморегулювання в економіці, а також обґрунтування необхідності державної підтримки розвитку саморегулювання.

Результати дослідження. Виникнення саморегулювання обумовлено зацікавленістю товаровиробників на ринку у покращанні умов господарювання для кожного з його учасників. Підприємці, що функціонують на певному ринку та бажають здійснювати саморегулювання цього ринку, можуть об'єднатися у саморегулюючі організації. Під саморегулюючою організацією (СРО), на думку Глаз К. [1], розуміється некомерційна організація, створена з метою саморегулювання, об'єднуюча підприємців, опираючись на єдність галузі виробництва товарів чи послуг, або об'єднуюча суб'єктів певного виду професійної діяльності.

Особливу увагу до саморегулювання приділяють компанії на ринках, де імідж та репутація компанії відіграють одну з ключових ролей при виборі їх продукції споживачами. Так, Валентайн Д. [2] зазначає, що відповідна репутація серед конкурентів, суміжних галузей, а також споживачів є необхідною умовою функціонування підприємства на ринку. Компанії піклуються про свій імідж, дотримуючись вимог та правил, яких дотримуються й їхні конкуренти. Ризики засудження з боку інших фірм, партнерів та споживачів і, як наслідок, втрата їх прихильності є неприйнятними. Хемпфіл Т. [3, с. 915] зазначає, що СРО повинні існувати на всіх рівнях господарювання, на рівні фірм, галузі та економіки в цілому.

Філатова Н. [4, с. 285] зазначає, що СРО мають подвійну мету: з одного боку, такі організації покликані захищати інтереси і права споживачів товарів (робіт або послуг) членів цих організацій шляхом установлення додаткових норм, правил і підвищених стандартів діяльності, утворення фондів для відшкодування шкоди тощо. З другого ж боку, у такий спосіб забезпечуються й інтереси самих її членів, оскільки підвищується їх конкурентоздатність, а також захищається і стверджується їх ділова репутація на ринку. Тобто СРО формують навколо себе та своїх учасників певний імідж. Окрім того, Штобер Р. [5, с. 260] зазначає, що підприємства мають бути зосереджені на довгостроковій перспективі свого успішного функціонування, а значить, і добросовісна конкуренція в їх інтересах.

Як зазначає Кастро Д. [6, с. 7], саморегулювання у незліченному розмаїтті форм є невід'ємною складовою функціонування економік різних країн світу. Саморегулювання використовується в усіх галузях економіки, проте різні ринки потребують різного масштабу втручання держави та ступеня саморегулювання. Для забезпечення опти-

мального функціонування ринку, дотримання всіх норм та правил на різних ринках держава по-різному співпрацює з СРО. Незважаючи на можливе велике різноманіття форм співпраці держави з СРО, у цілому таку співпрацю можуть представити наступні види регулювання (табл. 1).

Таким чином, держава може кооперуватися з СРО з метою створення ефективної системи контролю, повністю або частково передавати СРО свої повноваження, сприяти розвитку і діяльності СРО на ринку, певною мірою контролюючи їх, а також надавати СРО можливості щодо встановлення встановлювати норм та правил функціонування на ринку, які не суперечать чинному законодавству і мають переважно внутрішньогалузевий характер, ніяк не впливаючи на загальну ситуацію на ринку або в економіці.

Переваги та недоліки функціонування СРО. Сміт Ф. [7, с. 147] наголошує, що саморегулювання зазвичай здатне бути навіть більш ефективнішим за державне регулювання. По-перше, воно не потребує витрат з боку держави, а по-друге, вони складаються із суб'єктів господарювання, що безпосередньо беруть участь у господар-

Таблиця 1

Види співпраці СРО з державою

Тип регулювання	Характеристика
Коопераційне регулювання	Державне регулювання кооперується з недержавним регулюванням для розробки та реалізації норм та правил функціонування підприємств на ринку, а також відповідного законодавства
Делегувальне регулювання	Держава делегує ряд своїх зобов'язань, пов'язаних із регулюванням ринку СРО, причому залишаючись головним регулюючим органом
Передане регулювання	Держава повністю передає права регулювання органам саморегулювання, що закріплюється у статуті СРО і є обов'язковим до виконання всіх її членів
Полегшене регулювання	СРО функціонують за явної підтримки органів державного регулювання, проте ця підтримка ніяк не задокументована
Мовчазне регулювання	Схоже з чистим саморегулюванням, проте держава все ж таки має певний вплив на органи саморегулювання, причому цей вплив може бути як суттєвим, так і незначним
Чисте саморегулювання	СРО повністю самостійно встановлюють норми та правила поведінки для своїх членів без будь-якого впливу з боку держави

Таблиця 2

Переваги та обмеження функціонування СРО на ринку

Характеристика	Зміст позитивного ефекту	Обмеження для реалізації
Гнучкість та адаптованість СРО до нагальних потреб ринку	СРО здатні реагувати на всі зміни у галузі/ринку швидше за державні органи влади, проте необхідна зацікавленість самих СРО у функціонуванні на ринку та його регулюванні	Необхідна зацікавленість підприємств галузі у саморегулюванні
Посилення іміджу компанії на ринку, галузі, професії тощо	Компанії, що входять до СРО, зацікавлені у покращанні якості товарів та послуг галузі, приймаючи участь у саморегулюванні. Вони заявляють про високу якість своєї продукції, мають бути зразком у галузі, заохочувати інші підприємства до високого рівня функціонування	Їх створення може бути саме ціллю створення свого іміджу та отримання влади
Більш ефективне використання наявних знань і досвіду у функціонуванні галузі	Функціонуючи безпосередньо на ринку, СРО можуть встановлювати норми та правила, спираючись вже на наявний досвід, зменшуючи потенційні витрати, неефективне керування тощо	Проте вони не завжди можуть реалізувати регулювання на ринку так само ефективно, як держава
Зниження державних витрат, пов'язаних із регулюванням ринку або галузі	Ряд функцій державного регулювання переходять до СРО, як наслідок, зменшуються витрати органів державного контролю на поточний контроль, перевірки тощо.	СРО повинні звітувати державі про свою діяльність, функціонування ринку, порушення тощо, будуючи довірчі стосунки, СРО можуть звітувати, ураховуючи свої інтереси, приховуючи порушення і т. д.
Зменшення нормативного навантаження, контролю з боку держави	Держава передає частину своїх СРО, будуючи з ними довірчі стосунки, що передбачає послаблення контролю з боку держави, та інформування держави СРО у разі порушень чинного законодавства	Зменшення нормативного навантаження може спонукати підприємців до порушень, антиконкурентної практики, перешкоджати функціонуванню інших підприємств у галузі

ській діяльності тієї галузі, яку регулюють. Таким чином, СРО мають змогу чіткіше реагувати на потреби галузі та визначити правопорушення. Мелвені О. [8, с. 56] також погоджується, що найкраще регулювати кожен ринок можуть лише ті суб'єкти господарювання, що знають його із середини. Саморегулювання має певні переваги над державним регулюванням, але необхідно враховувати, що, незважаючи на всі переваги функціонування, існує ряд обмежень саморегулювання (табл. 2).

Переваги функціонування СРО на ринку над державним регулюванням дозволяють покращити умови господарювання на ринку та вирішити ряд завдань, які держава не в змозі вирішити власноруч. Незважаючи на певні обмеження у функціонуванні СРО на ринку, саморегулювання може бути корисним у всіх галузях економіки та державного регулювання. Антимонопольне регулювання не є виключенням, і, як стверджують Сулакшін С. та Фонарева Н. [9, с. 130], участь недержавних організацій у здійсненні антимонопольної політики має значний досвід.

Саморегулювання та антимонопольна політика.

Антимонопольна політика повинна чуйно реагувати на всі прояви недобросовісної конкуренції, проте держава не завжди в змозі використовувати весь свій інструментарій відповідно до потреб ринку. Саме тому крім державного антимонопольного регулювання доцільним є використання позадержавних інституцій.

Доржєв Б. [10, с. 28] зазначає, що інститут антимонопольного регулювання є одним із найважливіших компонентів формалізованих інституціональних рамок

серед великої кількості інших інституцій. При цьому наголошуючи, що крім формалізованих інститутів існує велика кількість неформальних інститутів, які також безпосередньо впливають на економічний розвиток у цілому та антимонопольну політику зокрема. І саме СРО носять неформальний характер, вони є добровільними та зазвичай створюються за умов посиленого інтересу самих суб'єктів господарювання.

Саморегулювання притаманне як вже сформованим економічним системам, високорозвиненим ринкам, так і ринкам, що знаходяться в процесі формування. На сформованих ринках СРО функціонують з метою покращання своєї діяльності, умов господарювання, співпраці з державою тощо. На ринках, що розвиваються, створення СРО направлено на захист підприємців від можливих зовнішніх зазіхань, загроз нестабільності ринку, недобросовісних конкурентних відносин тощо.

Діяльність СРО повинна підпорядковуватися загальній антимонопольній політиці держави, статут таких організацій повинен бути складений відповідно до потреб антимонопольної політики, у тісній співпраці з антимонопольними органами та має бути чутливим до змін антимонопольної політики. СРО, незважаючи на ринки, на яких вони функціонують, можуть впливати на їх функціонування та розвиток, використовуючи певні інструменти (табл. 3).

Зозулич М. [11] зазначає, що при проведенні активної антимонопольної політики має здійснюватися вплив як на об'єкт, так і на зовнішнє середовище його функці-

Таблиця 3

Можливість використання інструментів недержавного впливу на антимонопольне регулювання

Інструмент	Характеристика
Угоди чесності	Укладаються угоди між усіма учасниками СРО та державою, в яких усі учасники зобов'язуються надавати повну та чесну інформацію щодо своєї діяльності в рамках, установлених угодою
Відкритість господарської діяльності	Звітність членів СРО перед суспільством щодо своєї діяльності, відкритість цінової політики, створення відкритих баз даних, баз порівняння цін, за якими в державі купуються, продаються товари та послуги. Дозволяє своєчасно виявляти купівлю та продаж товарів та послуг за підвищеними (заниженими) цінами
Відкриті слухання	Рішення щодо закупівель певних товарів чи послуг частково переноситься на всі зацікавлені сторони, які мають доступ до звіту органу, що здійснює закупівлю
Зворотній зв'язок	Можливість анонімно повідомляти органи державної антимонопольної політики щодо порушень антимонопольного законодавства
Самосертифікація	Підтвердження високої якості певних товарів і послуг, їх відповідності певним нормам та стандартам
Угоди щодо самообмеження	Прийняття певними організаціями, галузями обов'язків щодо виконання або відмови виконання певних дій, ці угоди мають бути задокументовані та представлені органам державної влади
Кодекс поведінки	Створення торговельних, професіональних союзів та союзів споживачів у певних галузях економіки для укладення кодексів поведінки, що базуються на добровільності та пропонують зацікавленим особам дотримуватись цього кодексу
Особиста відповідальність підприємців за безпеку товарів та послуг	Підприємці беруть добровільні обов'язки щодо надання товарів та послуг певної якості (зазвичай мається на увазі товари та послуги, що не є шкідливими для людини, суспільства тощо) і у разі невідповідності якості підприємці мають відшкодувати збитки та вилучити неякісний товар з ринку
Установлення певних вимог до господарської діяльності	Учасники СРО встановлюють між собою норми та правила, що є обов'язковими для виконання всіма членами СРО, за порушення яких передбачаються відповідні покарання
Проведення освітньої діяльності	СРО беруть на себе зобов'язання щодо ведення діяльності щодо пропагування конкурентних відносин на ринку, розвитку конкуренції
Вирішення суперечок між членами СРО та їх споживачами	У разі виникнення суперечок між членами СРО щодо їх господарювання, або між членами СРО та їх споживачами СРО беруть на себе зобов'язання третейських судів для вирішення даних суперечок
Контроль ведення господарської діяльності	СРО беруть на себе зобов'язання контролювати господарську діяльність усіх суб'єктів ринку, а також інформувати відповідні органи державної влади щодо порушень чи можливих зловживань та антиконкурентних дій на ринку

онування. Тобто держава повинна сприяти формуванню таких форм господарювання, які б забезпечували подальший розвиток усієї економічної системи і сприяли саморегулюванню.

Особливу увагу слід приділити СРО у трансформаційній економіці на ринках, що тільки формуються та розвиваються. Такі ринки зазвичай характеризуються невизначеністю. Взаємозв'язок держави та суб'єктів господарювання також знаходиться у процесі формування. Обмеження господарської діяльності з боку держави підприємства може оцінюватися вороже. Саме тому СРО в трансформаційній економіці мають ширше застосування та вирішують більше завдань. В умовах невизначеності усі суб'єкти господарювання крім максимізації прибутків намагаються мінімізувати загрози свого функціонування. Уміле саморегулювання галузі сприяє добросовісній господарській діяльності всіх суб'єктів господарювання, що входять до СРО, спрощують зв'язки суб'єктів господарювання з державними органами контролю тощо. Найважливішим завданням СРО є створення умов ефективного функціонування кожного з членів СРО, захист їх від можливих зовнішніх загроз функціонування та стимулювання їх розвитку.

Саморегулювання не повинно суперечити державним нормам регулювання, воно лише уточнює або доповнює його. Проте, з іншого боку, державне регулювання може запозичити норми регулювання у саморегулюючих організаціях. Стимулювання розвитку господарської діяльності передбачає безпосереднє втручання держави в економічні процеси. СРО, що функціонують на ринку, можуть надати більш дієвий механізм регулювання державі для регулювання відповідного ринку. Держава має бути зацікавлена у недержавному контролі антимонопольної політики. СРО беруть на себе частку обов'язків держави, тим самим поліпшуючи її роботу та покращуючи загальну ситуацію на ринку, у галузі тощо.

Перед органами державної влади виникає питання щодо мотивації суб'єктів господарювання та створення СРО. Як вже було зазначено, держава безпосередньо не може сприяти створенню таких організацій. Проте, спираючись на форми співпраці держави з СРО, слід зробити висновок, що держава може зацікавити підприємців у сумісній діяльності. Дослідивши всі переваги саморегулювання на ринку, метою державної підтримки СРО повинно бути сприяння його становленню і розвитку як провідної сили у забезпеченні сталого розвитку економіки. При цьому стратегічною метою є формування партнерських стосунків між державою та СРО.

Висновки. За умов ринкової економіки державне регулювання є невід'ємною складовою економічної політики будь-якої держави. Державне регулювання економіки обумовлено неспроможністю ринкової економіки самостійно вирішувати проблеми розвитку ринкових

відносин та забезпечити сталий економічний розвиток. Воно направлене на створення сприятливих умов функціонування всіх суб'єктів господарювання, забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників, розвиток ринкових відносин, а також забезпечення функціонування економіки відповідно до нагальних потреб суспільства.

Проте надмірне втручання держави в ринкові відносини може носити доволі негативний характер. Органи державної влади не можуть усебічно оцінити всі складові функціонування кожного окремого ринку. Одним із широко застосовуваних у світовій практиці методів скорочення державного регулювання є саморегулювання, тобто передача частини прав щодо встановлення правил і контролю над ними самим учасникам ринку.

Не дивлячись на те, що саморегулювання носить подвійний характер, воно має певні переваги над державним регулюванням, але дещо обмежене у використанні та має певні складності у реалізації. Воно дозволяє усебічно розглядати господарську діяльність на ринку, ефективніше використовувати наявні знання, оперативніше реагувати на зміни та потреби ринку, хоча і потребує корегування з боку держави.

Особливу роль СРО відіграють у трансформаційній економіці. Невизначеність ринку, неспроможність органів державного регулювання оптимізувати розвиток ринкових відносин та конкуренції обумовлює необхідність розвитку саморегулювання, що є корисним як для підприємців, так і для держави.

СРО відіграють значну роль і в антимонопольному регулюванні. СРО встановлюють певні правила поведінки для своїх учасників, слідкують за якістю товарів та послуг, ведуть відкриту діяльність, що ускладнює порушення антимонопольного законодавства як у питаннях входу/виходу з ринку так і у завищеному/заниженому ціноутворенню, слідкують за дотриманням антимонопольного законодавства, інформують державу у разі його порушень тощо. Тобто діяльність СРО на ринку сприяє розвитку конкуренції та обмежує порушення конкурентного законодавства, бо це в інтересах самих СРО.

Таким чином, саморегулювання та саморегулюючі організації відіграють значну роль у формуванні та реалізації антимонопольної політики. Саморегулюючі організації складаються із суб'єктів господарювання, що беруть участь у господарській діяльності галузі, а значить, і знають особливості функціонування галузі та її потреби, причому не порушуючи антимонопольне законодавство. Держава також зацікавлена у функціонуванні СРО на ринку, які допомагають державі і в якості регулятора, і в якості консультанта, і в якості зацікавлених суб'єктів господарювання у розвитку ринку. Державна підтримка господарської діяльності повинна бути направлена саме на розвиток саморегулювання.

Список використаних джерел:

1. Глаз К. Саморегулювання і інститут саморегулюючих організацій в Україні / К. Глаз [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstrategy.com/uk/analitika/item/55-samoregulirovanie.html>.
2. Valentine D. Industry Self-Regulation and Antitrust Enforcement: An Evolving Relationship [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ftc.gov/public-statements/1998/05/industry-self-regulation-and-antitrust-enforcement-evolving-relationship>.
3. Thomas A. Henphil, Self-regulating industry behavior: Antitrust limitations and trade association codes of conduct, *Journal of Business Ethics*, December 1992. – Volume 11. – Issue 12. – P. 915–920.
4. Філатова Н. Поняття та ознаки саморегулюючих організацій / Н. Філатова // *Вісник Академії правових наук України*. – 2013. – № 1. – С. 280–290.
5. Штобер Р. *Общее хозяйственно-административное право: Основы и принципы. Экономическая конституция* / Р. Штобер ; пер. с нем. – Мн. : Евр. гум. ун-т, 2001. – 312 с.
6. Castro D. Benefits and Limitations of Industry Self-Regulation for Online Behavioral Advertising / D. Castro // *The information technology innovation foundation*, December, 2011. – P. 1–14.

7. Graham C., Smith F. Competition, Regulation and the New Economy // Hart publishing, Oxford and Portland Oregon. – 2004 – 205 p.
8. Melveni A. The Significance of Self-regulation // California State University, Northridge, 2011. – 82 p.
9. Сулашкин С., Фонарева Н. Доктрина государственной конкурентной политики в РФ / С. Сулашкин, Н. Фонарева. – Москва, 2008, – 416 с.
10. Доржиев Б.Ж. Совершенствование института антимонопольного регулирования в реформируемой экономике : дис. ... к. э. н. / Б.Ж. Доржиев. – Улан-Удэ, 2007. – 178 с.
11. Зозулич М. Институциональные особенности антимонопольного регулирования [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=10645>.

Аннотация. В работе рассмотрены основы функционирования саморегулирующихся организаций и причины их возникновения на рынке. Опираясь на степень влияния саморегулирующихся организаций на рынок, определены виды сотрудничества органов государственной власти с саморегулирующимися организациями. Рассмотрены преимущества функционирования саморегулирующихся организаций в антимонопольном регулировании над государственными антимонопольными органами, а также определены ограничения функционирования таких организаций на рынке. Базируясь на полномочиях саморегулирующихся органов, определены основные инструменты, которыми саморегулирующиеся организации могут влиять на рынок для улучшения его функционирования. Многофункциональность саморегулирующихся организаций и преимущества их функционирования на рынке обосновывают целесообразность государственной поддержки и развития таких организаций.

Ключевые слова: антимонопольная политика, антимонопольное регулирование, инструменты антимонопольного регулирования, саморегулирование, саморегулирующиеся организации.

Summary. The paper considers the basic of self-regulatory organizations and causes of their functioning in the market. Different types of cooperation between state authorities and self-regulatory organizations are based on the degree in influence of the self-regulating organizations on the market. The paper considers advantages of self-regulatory organizations functioning in the antitrust regulation over state antitrust authorities as well as the limitations of functioning of such organizations in the market. Instruments of self-regulatory organizations that can influence the market to improve its functioning were determined relying on the authority of self-regulatory authorities. The expediency of state support and development of self-regulating organizations in antitrust is based on the versatility and advantages of the self-regulatory organization of the functioning in the market.

Key words: competition policy, antitrust regulation, instruments of antitrust regulation, self-regulation, self-regulatory organizations.